

16. Савченко О. Я. Від людини освіченої до людини культури // Рідна школа. — 1996. — № 6.
17. Слостенин В. А., Руденко Н. Г. О личностно ориентированных технологиях подготовки учителя // [Електронний ресурс] www/auditorium.ru
18. Ступарик Б. Громадянське виховання сучасної молоді // Вісник Прикарпатського університету: Серія «Педагогіка». — Івано-Франківськ, 2000. — Вип. 3. — С. 3–14.
19. Сухомлинська О. В. Ідеї громадянськості й школа в Україні // Шлях освіти. — 1999. — № 4. — С. 20–25.
20. Сухомлинський В. О. Народження громадянина // Сухомлинський В. О. Вибрані твори. В 5 т. — К., 1977. — Т. 3. — С. 283–582.
21. Сухомлинская О. В. Формирование гражданской зрелости студенческой молодёжи. — К.: Вища школа, 1978. — 133 с.
22. Хуторской А. Ключевые компетенции как компонент личностно ориентированной парадигмы образования // Народное образование. — 2003. — № 2. — С. 58–64.

Галина АДАМІВ

ПЕДАГОГІЧНА ІНТУЇЦІЯ ЯК СКЛАДОВА ПЕДАГОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ

У статті розглядається місце інтуїції в педагогічному процесі. Розкрито зміст понять «інтуїція» та «педагогічна інтуїція», показано взаємозв'язок педагогічної інтуїції і педагогічної творчості.

Один із стратегічних напрямків розвитку національної системи освіти полягає у вирішенні проблеми професійної культури педагога. Традиційні освітні технології, які втілюються у навчально-виховний процес вищої школи, орієнтуються лише на передання знань майбутнім педагогам, не завжди сприяють розвитку їх творчого потенціалу. Якщо увага звертатиметься на розвиток тільки логічного мислення, логічних методів пізнання істини, то це буде зменшувати творчу ініціативу студентів. Розвиток ж чуттєвого (інтуїтивного) пізнання майбутніх педагогів сприятиме ефективному формуванню творчості у професійній діяльності.

Мета статті — показати місце інтуїції у педагогічному процесі, охарактеризувати зміст понять «інтуїція» та «педагогічна інтуїція», розкрити взаємозв'язок педагогічної інтуїції та педагогічної творчості.

В останні роки у педагогіці спостерігається зростання інтересу до вивчення інтуїції [11]. Це зумовлено тим, що інтуїтивні можливості допомагають вчителям підвищувати ефективність навчально-виховного процесу. Педагогічна діяльність постійно ставить вчителя в проблемну ситуацію вибору та прийняття правильного рішення. Практично кожному педагогові у професійній діяльності для прийняття рішення доводилося вдаватися до інтуїції. Прийняття рішення і його реалізація в дії залежить від рівня педагогічної, психологічної та методичної підготовленості вчителя. Педагог планує професійні дії на основі глибокого аналізу всіх структурних елементів навчально-виховного процесу з урахуванням власного досвіду і знань, уміння передбачити хід подій, реалізувати свої здібності при зміні обставин. Якщо врахувати неповноту і приблизність інформації, яку отримує вчитель, різноманіття можливих варіантів, обмеженість часу для пошуку рішень, то стає зрозумілим, що в таких умовах точний розрахунок дуже часто просто неможливий, а інтуїтивне передбачення може виявитися точнішим від будь-яких логічних розмірковувань. Педагогічна діяльність не може мислитися без чуття, передбачення, інтуїції, імпровізації. Інтуїція, педагогічне чуття часто заміняють досвідченому вчителю логічні міркування. За допомогою використання інтуїтивних можливостей, як показують наукові дослідження, вчитель знаходить найбільш правильне рішення в ситуації вибору [10].

Розглядаючи сутність поняття «інтуїція», потрібно відзначити, що воно не є однозначно визначеним. Інтуїція є складним феноменом і розглядається у філософській, психологічній і спеціальній (біологічній, медичній, нейрофізіологічній і іншій) літературі.

Теоретичний аналіз наукової літератури показав, що в різні часи думки про зміст інтуїції суттєво відрізнялися. Древні мислителі під нею розуміли безпосередній погляд на реально існуючий стан речей. Таке знання згодом отримало назву «почуттєва інтуїція». Простота і наочний характер цієї форми знання позбавляли її проблемності. Уперше риси філософського трактування інтуїції спробували визначити Платон й Арістотель [4]. Однак вони не розглядали чуттєву природу інтуїтивного пізнання, інтуїція була ніби перенесена до сфери абстрактного мислення. За

Платоном, споглядаючи ідею (прообрази речей чуттєвого світу), існує вид безпосереднього знання, що приходить наче раптове осяяння, якому передувала довготривала робота розуму [5].

Лише у філософії Нового часу інтуїція набуває якості вищої здатності до пізнавальної діяльності. Р. Декарт вперше визначив інтуїцію як філософську категорію. «Під інтуїцією я розумію не віру в хитке свідчення чуттів і не оманливе судження безладної уяви, але поняття ясного та уважного розуму, породжене лише натуральним світлом розуму та дякуючи своїй простоті більш достовірно, ніж сама дедукція», — писав він [4]. На його думку, за допомогою інтуїції істина відкривається розуму людини шляхом прямого споглядання без використання логічних визначень і доказів як проміжних ланок пізнання.

У філософських теоріях наступних періодів порівнюється як логіко-дискурсивний, так і інтуїтивний спосіб пізнавального осягнення реальності, спрямований на розкриття чогось «прихованого» від безпосереднього погляду, але розкриття здійснюється по-різному. «За допомогою логіки доводять, за допомогою інтуїції винаходять», — сказав якимось А. Пуанкаре. В цьому виразі вдало (хоч і не дуже точно) вказано межу між логікою та інтуїцією [1].

Проблема ролі інтуїції у пізнанні донині не втратила своєї актуальності. Хоча зроблено багато, погляди вчених на місце інтуїції та механізми її дії найчастіше неоднозначні і суперечливі. В новітній час про інтуїцію заговорили як про впливовий фактор наукового знання. На думку З. Фрейда, «інтуїція — це прихований, неусвідомлюваний першопринцип творчості» [4]. Л. де Бройль розглядав інтуїцію як специфічний метод «перескакування» через певні етапи логічного міркування, завдяки чому виникає ілюзія прямого результату [8]. Ж. Піаже трактував інтуїцію як образне мислення, що характеризує переважно дологічну стадію розвитку. На його думку, з часом роль інтуїції дещо зменшується і вона поступається місцем більш соціальному типу мислення — логічному [3].

На відміну від поданих характеристик сутності інтуїції, у «Короткому психологічному словнику» пропонується таке визначення вказаного феномена: «Інтуїція — прийом безпосереднього відображення дійсності, при якому висновок ґрунтується головним чином на здогаді, чутті, майже раптовому осяянні» [6].

С. Гончаренко це явище пояснює по-іншому: «Інтуїція — процес безпосереднього одержання знання за допомогою цілісного схоплення проблемної ситуації без дискурсивного його виведення й доведення. Чуттєва інтуїція передусе розумінню, виражається незалежно від інтелекту в образах і інших відчуттях. Інтелектуальна інтуїція є формою безпосереднього інтелектуального схоплення суті явищ. Інтуїція зумовлюється великою попередньою пізнавальною діяльністю, тривалими творчими пошуками й багатим соціальним досвідом людини. Інтуїція має підсвідомий характер, усвідомлюється лише результат. Вона не може замінити розгорнутого логічного пізнання, абстрактного мислення. Інтуїція трактується як специфічна здатність і як «цілісне охоплення» умов проблемної ситуації і як механізм творчої діяльності» [2].

Узагальнюючи різні підходи до трактування змісту поняття «інтуїція», Т. Петровська і Р. Манько зробили висновок про різноманіття думок щодо шляхів і механізмів надходження до людини неусвідомленої (інтуїтивної) інформації [9].

Порівняльний аналіз шляхів та механізмів отримання неусвідомленої інформації

Автор	Степаносова (2003 р.)	Пірс (2006 р.)	Дейл (2006 р.)	Вершиніна (2004 р.)	Дей (2005 р.)	Мак-Гаїр (2005 р.)	Кретті (1989 р.)	Клекстон (1981 р.)	Бунге (1967 р.)
Чутливість		+		+			+		
Здогадка	+		+			+		+	
Знання				+			+	+	
Відчуття	+		+		+				+
Дія		+			+				
Передбачення				+		+		+	+
Сприйняття	+	+			+		+		
Роздум				+				+	
Передчуття	+		+			+			+
Досвід				+		+	+		+

Як бачимо з таблиці, більшість учених вважають передбачення, досвід, здогадку і відчуття основними шляхами отримання інтуїтивної інформації.

Особливий вид — це педагогічна інтуїція, яка є одним із системотворчих компонентів педагогічної культури, що визначає миттєвий і безпомилковий вибір методу, прийому, слова, інтонації. На думку В. О. Сухомлинського, інтуїція педагогічна — «сплав досвіду і знань» — здатність учителя до вирішення педагогічного завдання на підставі інтеграції мінімальної зовнішньої інформації, професійних знань і досвіду [7]. Хоча М. Поташник вважав, що «педагогічна інтуїція — здатність учителя збагнути істину шляхом безпосереднього її вбачання за допомогою почуттів без обґрунтування її шляхом доказів» [7]. Узагальнене трактування вказаного феномена дає С. Гончаренко: «Педагогічна інтуїція — специфічна здатність учителя передбачати нахили, поведінку, вчинки дитини за певних умов у відповідному середовищі. Педагогічна інтуїція неможлива без значного досвіду, творчості, глибоких знань учителя про дитину та світ, що її оточує»[2].

Педагогічна інтуїція допомагає знайти правильне рішення в умовах недостатньої інформації і часу, на основі орієнтованого пошуку й екстраполяції. А такий дефіцит завжди величезний там, де справа стосується живої людини. Така інтуїція — не випадкове явище, а закономірний і важливий компонент творчої діяльності вчителя, його педагогічної культури, є засобом оперативного коректування педагогічного задуму. У професійній діяльності педагог використовує різні види інтуїції, яка за джерелами виникнення може бути почуттєвою та інтелектуальною (творчою).

Чисто інтуїтивне рішення вчителя — це вибір, зроблений лише на основі відчуття того, що він правильний. Те, що ми називаємо «осаянням» або «шостим почуттям», і є інтуїтивні рішення. У складній організаційній ситуації можливі тисячі варіантів вибору. Проблема педагогічної інтуїції полягає в тому, щоб зрозуміти, що вона існує, розвивати її та довіряти їй.

О. Сікірич вказує на чотири умови, «щоб розвивати та спонукати» інтуїцію (в т. ч. педагогічну):

1. Не сконцентровуватися надовго у малих, побутових питаннях і проблемах. Відсікати непотрібні думки, емоції та накручування.

2. Навчитись «не думати» у важливі моменти. Інтуїція починає працювати тоді, коли притупляється логічне мислення.

3. Відмовлятися від стереотипних підходів. Кожного разу по-новому переосмислювати, що вже знаєш. У будь-яку дію привносити творчість. Необхідними компонентами останньої є фантазія, уява, психічний зміст якої міститься у створенні образу кінцевого продукту (результату творчості).

4. Проявляти зусилля та ініціативу. Не перебувати у бездіяльності. Коли виникає будь-яке питання, робити все, щоб знайти на нього відповідь самому.

Врахування цих умов сприяло створенню системи завдань для розвитку педагогічної інтуїції. Наведемо окремі з них.

Тест «Моя інтуїція».

Мета: діагностика та розвиток вчительського мислення, сприйняття, розуміння учнів, розвиток інтуїції педагогічного чуття.

Покладіть перед собою фотографії ваших майбутніх учнів. Спробуйте визначити, якими рисами характеру наділена кожна дитина. Хто буде навчатися добре, хто погано. Чому ви зробили такий висновок? З ким буде найбільше проблем у спілкуванні?

Варіації: те саме «програйте» на перших батьківських зборах. Дитина яких батьків не буде встигати? Чому? Хто буде вимагати найбільше вашої уваги через свою поведінку? Чому?

Запишіть результати своїх спостережень. Поверніться до них через рік і зіставте передчуття з дійсністю. Поправте себе. Таким способом накопичується інформація, що може стати корисною у взаєминах з дітьми та їхніми батьками.

Тест «Кольористика»

Мета: розвиток сприйняття емоційного стану та інтуїтивне вирішення педагогічної проблеми.

Сутність тесту полягає в тому, що кожен учень вибирає із запропонованих кольорових смужок, які постійно лежать на парті, ту смужку, колір якої відповідає його настрою. Тест

дозволяє виявити настрої кожного вихованця, класу, групи загалом і, залежно від цього, інтуїтивно дібрати відповідні форми і методи виховання, здійснювати особистісно-зорієнтований підхід до кожної дитини.

У результаті виконання тестів розвиваються елементи педагогічної інтуїції, яка забезпечує високий рівень розвитку творчості педагога. А. Пуанкаре заявляв, що від вирішення проблеми інтуїції залежить успіх у розкритті таємниці наукової творчості і як кінцевий результат — прогрес науки. Гіперболізація цього твердження очевидна, але вчений, мабуть, мав рацію в тому, що творчість та інтуїція не можуть не мати точок зіткнення [4]. Цю думку поділяють С. Задо, А. Леонтьєв, С. Микулінський, В. Енгельгарт, А. Ньюелл, Г. Саймон, Дж. Шоу та багато інших вітчизняних і зарубіжних учених — фахівців у галузі творчості [10]. Питання про співвідношення творчого та інтуїтивного значною мірою ускладнюється тим, що зміст самого поняття «творчість» є навряд чи більш змістовним, ніж поняття «інтуїція».

У 1926 р. американський дослідник Г. Уоллес запропонував відому зараз схему процесу творчого мислення [1]. Він виокремив у цьому процесі чотири стадії.

Перша стадія — підготовка. Вона включає збір необхідної інформації про проблему, свідомі пошуки її рішення та обдумування. Друга стадія — інкубація. Виношування проблеми. Період застою. Насправді відбувається глибинна несвідома робота над завданням, причому на рівні свідомості людина може про неї і не думати. Третя — просвітлення. Захоплення, відкриття, інсайт. Стадія настає завжди несподівано, раптово та схожа на певний різкий стрибок. Рішення в цей момент народжується у вигляді символу, думки-образу, який важко описати словами. Четверта стадія — перевірка. Образ виводиться у слова, думки вибудовуються в логічну послідовність, відкриття чи рішення певної проблеми пояснюється.

Творчий процес у педагогіці не вичерпується тільки логічними операціями. Придбання нових знань не завжди є творчим процесом. Шлях до принципово нових творчих результатів прокладає інтуїція. В історії розвитку науки відзначені два типи відкриттів. Перший тип відбувається шляхом логічних операцій аналізу існуючих теорій. Другий — базується на створенні нової теорії на основі «здогаду» про існування зв'язку експериментальних фактів, які є розрізненими. Другий тип відкриттів спирається на інтуїтивне «осягання» дослідника. Під інтуїтивними знаннями варто розуміти не знання взагалі, отримані не усвідомленим для нас шляхом, а лише особливий вид знань, що є продуктом інтуїції як специфічної форми пізнавального процесу. Якщо розглядати інтуїцію особливим, специфічним пізнавальним процесом, то необхідно особливу увагу приділяти дослідженням інтуїції з позицій дидактики і часткових методик. Знання механізму процесів творчості та інтуїції дозволяє підійти до розкриття істотних характеристик навчально-виховного процесу, моделювання способів передання знань, перетворення знань в інструмент подальшого набуття знань. Вирішення цих проблем вимагає окремих глибоких психолого-педагогічних досліджень проблем зв'язку інтуїтивної пізнавальної діяльності з методами навчання, умовами формування способів творчої діяльності на різних етапах навчального процесу у вищій школі.

Проблема інтуїції була і залишається однією з «вічних проблем філософії». Вона буде змінювати свою форму, але зберігати незмінною гносеологічну сутність. Протягом усієї історії науки складалася думка про інтуїцію як здатність відчувати істинність і безперечність того чи іншого факту. Саме з цієї причини інтуїтивне мислення ототожнювали з відчуттями, уявою, інстинктами та передбаченнями.

Отже, використання інтуїції в процесі прийняття рішення чи знайдення способу дії не нове в науці. Але для такої сфери діяльності, як педагогічна, науковий пошук на сучасному рівні психолого-педагогічні науки обіцяє відкриття нових перспектив у підготовці сучасного вчителя.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бунге М. Интуиция и наука. — М.: Прогресс, 1967. — 187 с.
2. Гончаренко С. Український педагогічний словник. — К.: Либідь, 1997. — 376 с.
3. Грановская Р. М., Березная И. Я. Интуиция и искусственный интеллект. — Л.: Изд-во ЛГУ, 1991. — 164с.
4. Дейл С. Библия интуиции / Пер. с англ. — М.: София, 2006. — 384 с.
5. Кармин А. С., Хайкин Е. П. Творческая интуиция в науке. — М.: Наука, 1971. — 216 с.

6. Короткий психологічний словник. — Тернопіль, 1995. — 308 с.
7. Лазарев М. О. Основи педагогічної творчості: Навч. посібник для пед. інститутів. — Суми: Мрія, 1995р. — 212 с.
8. Моросанова В. И. Индивидуальный стиль саморегуляции. — М.: Наука, 2001. — 204 с.
9. Петровська Р., Манько Р. Розвиток інтуїтивних здібностей у спортсменів // Наукові записки. — Черкаси, 2006. — С. 45–49.
10. Степаносова О. В. Современные представления об интуиции // Вопросы психологии. — 2003. — № 4. — С. 133–143.
11. Філософія: Навч. посібник / Л. В. Губерський, І. Ф. Надольний, В. П. Андрущенко та ін.; За ред. І. Ф. Надольного. — 6-е вид., випр., і доп. — К.: Вікар, 2006. — 534 с.

Віктор БЕРЕКА

ШКОЛОЗНАВСТВО У РОСІЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ ПЕДАГОГІЧНІЙ НАУЦІ: ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ

В статті на основі історичного аналізу розглядається поняття «школознавство» як окрема галузь педагогічної науки.

Термін «школознавство» можна назвати відносно молодим. В педагогічній літературі, в документах з питань освіти XIX ст. в Росії він використовувався нечасто. Більш розповсюдженим було інше поняття — «училищезнавство». Згідно з оцінками і характеристиками часу, воно вбирало в себе теорію і переважно методику керівництва початковими училищами, початковими школами. В кінці XIX і на початку XX ст. термін «школознавство» найчастіше використовується в нормативних документах і методичних інструкціях, які передбачали і підтримували державну політику в галузі структури і змісту жіночої педагогічної освіти.

Мета статті — розкрити дефініцію поняття «школознавство» в його історичному аспекті.

Так, в 1870 р. у Москві ентузіаст народної освіти П. І. Чепелевська з власною ініціативою і матеріальною підтримкою московського земства відкрила жіночі педагогічні курси для бідних дівчат, які мали бажання стати учителями початкових класів. Термін навчання на цих курсах тривав два роки. Майбутні педагоги вивчали майже 20 навчальних дисциплін: російську і слов'янську граматику, короткий курс російської літератури, арифметику і елементарну геометрію, історію Росії, короткий курс загальної історії, загальну і російську географію, суспільну історію, фізику, церковний спів тощо. А з педагогічних предметів — шкільну гігієну, методику викладання, школознавство. Питання дидактики в окрему дисципліну не виділялося, а входило в зміст курсу зі школознавства.

В тому ж 1870 р. розпочинається піввіковий шлях Тверської жіночої учительської школи, заснованої П. П. Максимовичем. За п'ять років навчання майбутні педагоги вивчали чимало навчальних предметів, серед яких дидактика, психологія, методика початкового навчання, історія педагогіки, основи управління (школознавство).

Помітною подією в галузі професійно-педагогічної освіти стали Фребелівські жіночі курси [1, 349], які започаткували свою діяльність за сприяння фребелівських громад у Петербурзі в 1872 р., а згодом — у Харкові, Одесі та Києві. Спочатку вони впродовж року готували лише вихователів дошкільних дитячих установ, але згодом сфера їхньої діяльності розширилась за освітніми і часовими рамками: вони стали дво- і трирічними, їх випускники набували статусу вчителів початкових класів.

Навчальний план цих курсів містив 24 обов'язкові предмети, серед яких анатомія, фізіологія, гігієна, психологія, фізика, хімія, ботаніка, зоологія, мінералогія, історія педагогіки, теорія занять за методикою Ф. Фребеля, методики російської мови, малювання, арифметику і виразного читання, землезнавства, історії філософії і історії мистецтва, співи, ліпка, ручна праця, огляд дитячої і народної літератури, школознавство. Остання дисципліна вважалась дуже важливою, актуальною, корисною, оскільки навчала дівчат теорії і методики управління початковою школою.